

nis alteram ripam, excubabant aliquot equitum Gallorum cohortes. Gallia Rex, quod Heluetii nondum aduenerant, praelium declinabat, & Cæsar promotis castris Castroteram venit, Castrum Theodorici vulgò vocant: ad idem flumen, ab vrbe Lutetia non bidui via positum oppidum. Et quanquam erant in castris Cæsaris, legati Regis Gallia, de pace missi, Cæsar tamen progrediebatur nihilominus: & quum iam hucusque peruenisset, incredibilis fuit orta Lutetia trepidatio. Fugiebant omnes qui paulo lautiori essent fortuna, nec Regis edictis, fugam prohibentis, retineri poterant, & fæx modò hominum manebat. Itaque periculum erat, ne ab his ipsiis vrbs longè omnium maxima, & imprimis opulenta diriperetur. Vigesima quarta demum die Cæsar cum Gallia Rege pacem facit. Qua facta Cæsar è Suefsionibus domum redit, dimissis copiis. Accidit ea pacificatio plerisque omnibus præter opinionem Nam qui Cæsari familiares erant, certissimam sibi promiserant victoriam, priusquam in bellum iretur, & intra menses aliquot ipsorum ditionis Galliam futuram, aut Regem imperata facturum esse iactabant, cui potentissimi tres hostes imminerent, Cæsar, Imperium, Britannus.

LIBER XVI.

Obiurgatio Pontif. ad Cæs.

Ardente bello Pontifex octauo Calendas Septembris dat literas ad Cæsarem, cuiusmodi

iusmodi decreta Spiræ fecerit, ad se relatum esse. Quid verò de illis sentiat, nō se posse pro suo munere & charitate in ipsum dissimulare: & vt ita faciat exemplo moueri sacerdotis Heli, quem Deus grauissimè mulctarit, ob nimiam erga filios indulgentiam. Ad eundè planè modum, quandoquidem ea decreta pertineant ad ipsius animæ periculum, & ad maximam ecclesię perturbationem, necessariò sibi ipsum esse commonefaciendum. Postea illum obiurgat, quòd cum hæreticis fœdus, etiam si ad tēpus, ineat: quòd de religione & statu ac reformatione ecclesię cognitionem suscipiat, quæ res ad solum Pontificem maximum & Christi vicarium propriè pertineat. Recenset misérias, calamitates & ærumnas tum Græcorum, tum eorum Imperatorum, qui Romanos Pontifices parum dignè tractarunt. Vt ad hunc modum scriberet, Galliæ Regis impulsu fiduciaque factum esse putatur. Nam is, vt est credibile, fœdus Anglicanum, odiosè admodum exagitabat, vt Pontificem acueret. Amicitiam enim illius vterque sollicitè per legatos atque literas ambire solent, belli præsertim tempore: & pro se quisque dant operam, vt sint ei quàm gratissimi. Cardinales aliquot hoc anno creauit Pontifex in Cæsaris, Ferdinãdi Gallięque Regis gratiam. Eodem quoque tempore Concilium, quod bellis antehac impeditum fuit, rursus denuntiat in Idus Martias anni sequentis: & quia pacati iam erāt Cæsar Galliæque Rex,

Indicli
Concili.

*Li Colon
nien. cum
Archiepi-
scopo.*

magnam præ se fert lætitiã: & diplomatis, quo Conciliũ restaurat, initiũ facit ab eo Scripturę loco, Lætare Ierusalé. De clero & academia Coloniensi suprà diximus, quomodo totis viribus Archiepiscopo, propter institutam reformationẽ restiterint. Quum autẽ ipse pergeret, illi missis iterum legatis atque literis, actionem superiorem repetunt, & duo se flagitasse pridem ab ipso dicũt: primum vt ab instituto desisteret, & Concilii decretũ expectaret: deinde vt novos cõcionatores abrogaret. ipsum verò progredi, neque suis precibus acquiescere: quod sanè toti prouinciæ futurum sit valde calamitosum. Itaque per omnia sacra rursus obsecrare, vt sui numeris fidesque memor, qua sit ecclesiæ Coloniens̃, Pontifici Romano Cæsarique deuinctus, cõcionatores illos remoueat, & rem omnem ad publicã vsque notionem differat. Nisi enim faciat, implorandum sibi esse Magistratum superiorem, & inuenienda remedia, quomodo & conscientiæ suæ consulant, & iram Dei procul auerant. Inuitos quidem eò descendere: sed tamẽ si pergat, omnino faciendum esse. Quum ne sic quidem aliquid efficerent, Octobris die nona conueniunt in æde primaria Colonia, & descripto recitant inter alia, quid ante vigesimũ tertium annum sit actũ Wormaciæ, quando Lutherus de cõsensu Principum omniũ dānatus fuit à Cæsare. Quo neglecto Archiepiscopum Hermannum iniuisse dicunt nouam rationẽ: &

euouasse Bucerum, hominē monasticæ profes-
sionis desertorem, & bis incestis nuptiis pol-
lutum, & doctrinæ sacramentariæ defensorē:
esque munus ecclesiasticum demādasse, & no-
uos instituisse passim populi doctores, homi-
nes profligatos atque perditos: Quum autē sit
lamentabilis prouinciæ status, & ad summam
perturbationem omnia spectent, nec se ille fle-
ſci patiatur: necessario sese confugere ad extre-
mum remedium, prouocare ad Pontificē ma-
ximū, & ad Cæsarē, ecclesię Dei summū aduo-
catū & protectorē, eorūque tutelæ se suāque
omnia cōmittere. Præsidebat huic cœtui Geor-
gius Brunswicensis, Henrici frater, eius colle-
gii præpositus. Ea res cognita, Archiepiscopus
edito scripto, nullam esse causam ait appella-
tionis. nihil enim ab se factum esse præter of-
ficium. Itaque se reicere appellationē: atque
spem habere fore ut ab incepto desistant. Sin
autem, progressurum se nihilominus in iis quę
ad gloriam Dei, & ad ecclesiarum emendatio-
nem pertineant. Alio deinde scripto crimina-
tiones eorū refutat, neque cū Luthero, neque
cū Bucero sibi quicquam esse negotii priuati:
sed eorum doctrinā, quę sacris literis consen-
tiat, habere se pro verē Apostolica, & planē
digna quam omnes recipiāt. Damnatum qui-
dem esse Lutherū ab ecclesia Romana, sed in-
dicta causa violenter & tyrannicē. de edito
Wormaciensi, quo Lutherum fuisse condem-

Decretum
Wormac.
in Lutho-
rum.

natum dicant, nihil vnquam sibi fuisse comper-
 tum, priusquam in vulgus exiisset, typis excu-
 sum. Quòd ergo de consensu Principum esse
 factum affirmant, ad se minimè pertinere, cui
 nihil vnquam eius rei fuerit communicatum.
 Decretum Augustanum de religione factum,
 sibi nunquam placuisse. Quùmque nonnulli
 Principes, multa Cæsari tum pollicerentur, &
 pro religione Pontificia tuenda fortunas om-
 nes deferrent, se mandasse suis consiliariis,
 ne quid eiusmodi promitterent. imò vt claris
 verbis contrà testificarentur. Illos autem non
 hoc fecisse, quod habebant in mandatis, & re-
 ticientiæ causam nonnullis esse notã, qui nunc
 inter aduersarios primum locum obtineant.
 quod cum ita sit, edicto illo minimè se obliga-
 ri: atque vt de iunctus aliquando fuerit, tamen
 agnita veritate non amplius teneri. nullum e-
 nim pactum aut iusiurandum, quo Dei viole-
 tur honos, vim vllam habere. Se quidem in Bu-
 cero nihil deprehendisse, quod sit alienum vel
 indignum bono viro. Permagni etiam esse mo-
 menti, quòd Ratisbonensi colloquio Cæsar
 illum, vt hominem pium, doctum, & pacis a-
 mantem adhibuit. Ad decimumoctauũ dein-
 de Nouembris diem clerus Coloniensis reli-
 quos ordines in vrbem euocat, & vt appella-
 tioni subscribant, petit. idem etiam à reliquis
 per totam prouinciam ecclesiis, & Episcopis,
 & academiis aliquot, etiam externis conten-
 dunt:

dunt:& è suis qui recusarent, loco submouët:
 & Archiepiscopum ad Cæsarem atque Pontificem grauius accusant. A pacificatione *Legatio ad Angliam.*
 Suesionensi, Cæsar Atrebatensem Episcopum, Granuellani filium, Galliarum Rex Cardinalem Bellaium ad Angliarum Regem vnà mittunt, trāsactionis causa. Verùm id frustra fuit, Anglo recusante Bononiæ restitutionem.

Mense Septembri Tornacum euocatus *Petri vna in hispania*
 fuerat Argentorato concionator quidam Galus, Petrus Brulius: qui cùm eò venisset, perhumane exceptus est ab iis, qui vocauerant. cœpit eos erudire priuatim. Sed re enuntiata, cœptum est inquiri de illo per totam urbem, occlusis portis. Cùm ergo præsens ei periculum immineret, nec occultari posset amplius, altera Nouembris die nocturno tempore per urbis mœnia fune demittitur ab amicis. Vbi terram tetigit, & humi confedit, quidam ex iis qui demiserant, procumbēs ex muro, salutem ei submissa voce precatur: & dū sic innititur, saxum quod fortè resoluta calce non bene cohærebat, impellit: impulsus illi aduoluitur, & sedenti crus perfringit. Itaque partim dolore casus, partim frigore afflictatus, miseriam & infortunium suum querulis vocibus & lamentando deplorat. Id exaudiunt vigiles, & suspicati quod erat, accurrūt, & comprehensum in carcerem condunt. Eius rei fama, quā in Germaniam venisset, Senatus Argentinenſis missis li

teris intercedit. post etiam legati Protestan-
tium, qui tum erant Wormaciæ: sed id fuit a-
liquantò serius, & priusquam illi venissent,
iam erat sublatus è medio, igni non magno ex-
ustus. Doctrinam suam constanter ad extre-
mum vsque spiritum profitebatur: & discipu-
los, qui passim erant in cathenas coniecti, per
litteras consolatus è vinculis, ad constantiam
hortabatur. In pacificatione Sueffionensi
conuenit, vt veterem, sicut ipsi vocant, reli-
gionem Cæsar atq; Rex pro sua virili recupe-
rarent: & Parisiënsium exemplo theologi Lo-
uanenses dogmata conscribunt, quibus Lu-
therus per contraria themata respondet, & hæ-
reticos atque sanguinarios appellat: qui quã
impia doceant, & ratione sua non possint atque
Scriptura defendere, vim adhibeant, & igni
grassentur ac ferro. Nam illi, sicut etiam Pari-
sienses, nuda solùmmodo axiomata proponunt,
& quid sequendum sit præscribunt: locum ve-
rò nullum è Scripturis adducunt, & magistra-
tum ad animaduersionem inflammant. Erat
tum Imperii conuētus Wormaciæ. Cæsar cum
sæpe constituisset, impeditus articulari mor-
bo, serius eò venit. Vicefimaquarta die Mar-
tii Ferdinandus Rex per absentiam Cæsaris
proponit, Etsi Cæsar maximis rebus fuerit
dissentus: non tamen neglexisse quod Spiræ
decretum fuit, & viris aliquot bonis atque do-
ctis negotium dedisse conscribendæ reforma-
tionis,

Lutherus
in theolo-
gos.

Comitia
Worma-
ciæ.

tionis, quam etiam ab iis acceperit. Quum autem hæc ipsa causa valde sit grauis, multamque deliberationem requirat, & verò Concilium proximè sit inchoandum, & propter irruentem Turcam, non sit huius temporis hæc de reformatione deliberatio, videri Cæsari consultum, vt ea nunc omissa, qui sit Concilium futurum progressus expectetur. Ad ea Protestantes, & his adiuncti Colonienſis Archiepiſcopus & Palatinus Elector, dicunt opus eſſe primum, vt de religione tractetur. Quòd ſi breuitas temporis, aut imminens à Turca periculum non ferat, opus eſſe tamen, vt illud decreti caput, quod eſt de pace declaretur amplius. Religioni datam quidem eſſe pacem aduſque Concilium. ſe verò non agnoſcere Concilium hoc Tridentinum pro legitimo, quale ſit in Imperii comitiis promiſſum. Reliqui Principes ac ordines, & in his Moguntinus & Treuerenſis Archiepiſcopi, ſtatuunt religionis cauſam ad Còcilium iam indictum referri. His de rebus per totum menſem Aprilem ad ſeptimum vſque diem Maii diſceptatum fuit. Tunc demum, quandoquidem Cæsariam erant in via, Ferdinandus ad illius aduentum ea differre iubet.

Galliæ Rex legatum eò miſit Grinianum, Prouinciæ Galliæ præfectum. Per huius abſentiam orta fuit iis locis ingens perſecutio in eos qui dicuntur Waldenſes, qui Merindoli

*Persecutio
horrenda
in Waldē
ses Merin-
dolanos.*

& Cabrieræ potissimum habitabant. Aliquot oppida & vici direpti & incēsi, vel solo æquati. Magnus vtriusque sexus hominum numerus, puerorum & infantium ferro flammâque absumptus: nec grauidarum quidem habitatio. Nam Minerius supremus Præses Aquensis, huius barbaræ immanitatis coryphæus, quadraginta circiter fœminas in horreum straminis & fœni plenum inclusit, post ignē subici iussit & incendi. Multæ minores puellæ sic constupratæ & inhumaniter tractatæ, vt nō multò post extinguerentur. Complures alii, qui per sylvas atque rupes oberrabant, intercepti, vel ad triremes mirtebantur, vel confodiebantur. Multi etiam inedia perierūt. Quidam ingressi cauernam, sub rupe latitabant, numero ad viginti quinque: sed proditi, fumo fuerunt omnes & igni enecati. Sic ad eò nullum sæuitiæ genus fuit prætermisum. Huius rei fama quum in Germaniam emanasset, plurimorum animos offendit. Et Heluetii quidem, qui nō sunt Pontificiæ religionis, intercedebant ad Regem, vt in eos qui profugissent, vteretur misericordia. Rex autem & iustas esse causas egr ita fecerit: & quid suis in finibus agat, aut quomodo in fontes animaduertat, non magis oportere illos sollicitos esse de eo dicit, quàm sit ipse de illorum negotiis. Wormaciam deinde Cæsar venit Maii die decimo sexto. postridie Cardinalis Farnesius, qui excitandi belli

belli causa in Lutheranos certò venisse putabatur. Cæsar facta pace cum Galliæ Rege, sollicitabat etiam reliquos dynastas, vt Concilium indictum adiuuarent: & per hanc occasionem missus ab eo legatus ad Poloniæ Regem, demonstrat labore Cæsaris & industria Tridenti iam indictum esse Concilium. Ita-
Cæs. ad Polonum legatio.
 que rogare suos vt eò mittat legatos, qui & sua præsentia solennem illam actionem concederent: & quæ fient ibi de rebus sacris decreta, cõfirmet. Quia verò Cæsar existimet Protestantes, qui semper fuerunt contumaces, nec ab Augustana confessione discessuros, nec publicis etiam decretis obtemperaruros esse, rem ipsam postulare, vt Reges & Principes interueniant: & in illos, nisi pareant, tãquam in reipublicæ & sacrorum omnium perturbatores vindicent. Polonus ad ea, omnia se facturum quęcunque & reipublicæ & ecclesiæ tranquillitati conducent: neque, si sit opus, in summo periculo defuturum esse Cæsari, amico & affini. Per scriptum id temporis Roma fuit, *Apparatus belli in Protest.*
 Pontificem, etsi Cõcilium indixerat, suosque iam Tridentum miserat legatos, adeò tamen belli fuisse Lutherani cupidum, vt auxilia promitteret, peditum millia duodecim, equites quingentos. Clàm etiam ab eo fuisse conductos centuriones atque duces. Quum autem ei renuntiatum esset, non ita multum idonei superesse temporis ad rem gerendã, & aliam expe-

ctandam occasionem, continuò Ducibus illud communicasse, & anni futuri spem fecisse.

*Monachus
canit classi
cum.*

Altera post Pentecosten die, monachus quidam Frãcischanus, Italus, concionem habet ad Cæsarem, Ferdinandum Regem, Cardinalem Farnesium, Episcopum Augustanum, Granuellanũ, & sermone digressus ad Lutheranos, quum atrociter multa in eos dixisset, Tempus est, inquit, potentissime Cæsar, vt tandem officium tuum facias: nimis hercle diu cessatum est. iam pridem oportuit rem esse confectam. Te Deus constituit Ecclesiã defensorẽ. Quapropter exere vires tuas, & pestiferum illud genus hominum tollas è medio. Nefas enim est eos intueri solem, qui sic omnia polluant & cõfundunt. Quot autem hominum millia de salute perpetua periclitari quotidie putas per istorum vesaniam, quos omnes Deus à te resciet, nisi remedium adhibeas? Neque verò dicas te facturum. iam enim, iã, inquam, fieri debet, nec interponi moram vllam oportet. Eo classico fertur offensus fuisse Granuellanus, vel quòd ita simularet, vel quòd Protestantibus hoc esse videret cautionis loco. Non multis ab ea concione diebus, Farnesius de nocte clanculum discedit: & Romam magna celeritate reuolat. His ferè diebus prodiit Lutheri liber, populari lingua scriptus, cui titulus est, Aduersus pontificatum Romanũ à satana constitutum. Extant sanè in illius libris passim vãticia multa de rebus grauissimis, quorũ non-

*Luth. liber
in Pontif.*

nulla iam comprobauit euentus, reliqua sunt
 adhuc in manu Dei posita. Cæsar interea per
 Granuellanum pèrque Nauium de Concilio,
 deque Turcarum bello agit cum Protestantibus,
 qui sibi de pace cauere petebant, sic vt ne
 decreto Cõciliũ tolleretur. Respondebãt Cæ-
 sarẽ ipsos eximere non posse Cõciliũ decretis,
 cuius auctoritati subiecti sint omnes. Protestã-
 tes contrã, quibus de causis illud pro legitimo
 non habeant, docent. Grinianus Regis Gal-
 liã legatus per interpretem orationẽ habuit,
 qua Protestantes hortabatur ad recipiendum
 Concilium. Sic enim conuenerat, debere illos
 ad Concilium inuitare, quod Cæsar & Rex ap-
 probassent. hoc enim ad terrorem Protestan-
 tibus inferendum pertinere putabatur. Ad
 hoc tempus moritur Lotharingiã Dux Frãci-
 scus, relicto filiolo Carolo, duorum annorum
 puero. Ex Hispaniis autem lætus fuit allatus
 nuntius, de Carolo nepote nato Cæsari ex fi-
 lio Philippo. Quũ in bellum Turcicum nihil à
 Protestantibus contribui Cæsar videret, nisi
 de Concilio & Camera impetrarent, legatum
 mittit ad Turcã de induciis. Hoc durãte cõuẽ-
 tu Senatus Metẽsis inquirat in eos q̄ pro cõsue-
 tudine Põtificiorũ, nup ad Pascha nõ percepit
 sēt Cœnã Domini. deprehẽsos iubet vrbe ex-
 cedere. Diximus quomodo clerus & academia
 Coloniẽsis ad Cæsarẽ ac Põtificẽ puocãrit, vt
 hac ratione conatus Archiepiscopi retardarẽt.

*Carolus
 Cæsaris ne-
 pos.*

Quum autem ille pergeret, neque ministros ecclesiæ remoueret, Cæsare rursus implorant, graui de ipso habita querimonia. Sub finem igitur Iunii, diuulgatis Wormaciæ literis, in patrocinium suū eos Cæsar recipit: & proscriptionis denuntiata pœna, mandat ne quis omnium illos vel in religione sua, vel in possessione bonorum, & vectigalibus, & iure impediat. Alteris deinde literis Archiepiscopi citat, vt intra trigessimū diem ad se veniat, aut procuratorem mittat: & accusationibus respōdeat. interim verò iubet, ne quid moueat: & si quid innouatum sit, pristino loco restituat. Iulii deinde die vicesima octaua Paulus tertius illum eodem modo citat, vt intra sexagesimum diem Romæ sibi præsidē sit. Citat etiam Henricum Stolbergum, primarii templi Coloniēsis decanum, eiusque collegas quinque, omnes illustri genere natos. Hi enim & Archiepiscopū amabant, neque reliquorum actionem probabant. Erat omnino Pontifex ab aliquot annis malè in Archiepiscopum animatus. Cæsar Augusti die quarto finē actioni facit Wormaciæ: & comitium in mensem Ianuariū anni sequentis prorogat, & Ratisbonam Principes omnes venire iubet. & vt aliquando concilietur dissidium, aliud doctorum hominum colloquium, & vtrinque quaternos instituit collocutores, & binos auditores. Camerae reformationem in proximum cōuentum reiiicit.

Huius

Coloniēsis
citatus à
Cæs.

lib. 2. P. 115.

Huius decreti caput illud, quod est de colloquio doctorum, Pontificii recusant: nec in eo Cæsari volunt assentiri. cætera non impugnant. Hoc in conuentu definita fuit res Brunsvicensis, & ager omnis Cæsari permissus: qui confestim Henrico mandat, vt legibus rem agat, & ab armis abstineat. Ille verò minimè assentitur: *Brunsvic. cõtumacia* de eoque protestatur. Et quũ Cæsar ei denuo grauisissimis verbis ac præscriptionis denuntiata pœna mandaret vti pareret: non modò nõ obtemperat, verumetiam acerbè rescribit, eiusque consiliarios, Granuellanũ imprimis atque Nauium, odiosè criminatur. nec eo contētus, occultè cœpit cogere manus, vt amissa recuperaret. Wormacia Cæsar secundo flumine Rhe no Coloniam venit: inde domum redit.

Coloniensis Episcopus, quia citatus erat, vt vbicunque Cæsar esset, eò veniret aut mitteret: etsi pro veteri Germaniæ consuetudine & Electorum priuilegio, non tenebatur præsto esse Cæsari extra fines Imperii, tamen procuratorem eò misit, qui se defenderet. Ardebat tunc bellum Galliæ Regis cum Anglo, & *Bellũ Gal. cũ Anglo.* gerebatur res tam mari quàm terra: & arcem Galliæ Rex in litore maris prope Bononiã nuper amissam ædificabat, vt commeatu illos intercluderet. Dolebat autem Protestantibus hos Reges ad eum modum inter se cõflictari, qui tot annis pacem coluissent. Itaque cùm id vtrique non ingraturũ fore cognosceret, legatos

Ducis Aureliani mors.

de pace mittūt. Qui quum Ambianum venissent, de morte Ducis Aureliani cognoscunt. Is erat Cæsari futurus aut gener, aut affinis, & perpetuæ amicitiae veluti firmissimū quoddam vinculum. Sed ecce quo ferè tempore nuptiæ erant peragenda, paucorum dierum morbo perit, circiter vigintitrium annorum iuuenis. In hoc ipso tempore Henricus Brunsvicensis instructus auro Gallico, militum manus conscribit quàm potest occultissimè, factoque itinere per agrum Lunebergensem, non sine maleficio suam in prouiciam ingreditur, & primariam suæ ditionis arcem Wolfbutelum obsidet, ac passim in suam fidem populum iureiurando adigit. Interim Lantgravius mandatu sociorum collectis copiis, procedit illi obuiam. Ea re cognita Brunsvicensis progressus, castra facit ad milliare vnum à castris Lantgrauii. In hoc rerum statu Ericus Brunsvicensis, eiusque mater vidua, Ioannes Brandeburgicus Henrici gener, & alii quidam intercedunt de pace. Lantgravius autem atque Saxones, nihil in eo sibi licere dicunt, nisi de sociorum voluntate. Mauriciū igitur illi submitunt, & orant vt Lantgrauio socero persuadeat. Sed quum Henricus propositas condiciones repudiaret, Mauricius quoque ei bellum denuntiat: quod facturum se, nisi de pace conueniret, ei prædixerat.

Bellum Protest. in Brunsvic.

Interea Lantgravius propius ad hostem accedit, & emissis tormentis, circiter quingentos

passus ab eo consistit. Henricus miserat præconem, deinde duos internuntios ad Mauricium, cui Lantgravius responderat nullam esse aliam pacis conditionem, quam ut Henricus, eiusque natu maximus filius, suæ se potestati dedat. Quare expectandum dicebat Mauricius, donec cum illo esset locutus, et rogabat ut tantisper abstineret. Paulo post redit, & Henricum magna vi lachrymarum profusa, miseriam suam deplorare, & velle sese dedere cum filio, renuntiat. Vbi iam Henricus venit cum filio Carolo Victore, Lantgravius, Quod si tu, inquit, potes statis essem factus, non diu mihi lucis vsuram concederes. Ego vero tecum agam liberalius, quam pro tuo merito. Ad hunc modum locutus, custodias utriusque ponit. Henrici copiam cogitabant uno agmine discedere, sed quia periculum erat ne rursus per occasionem aliquid mouerent, Lantgravius eos consequitur, & in planitie quadam deprehensos, cogit ut direptis signis fidem darent, intra sextum mensem non se militaturos in ipsum atque socios. Machinas deinde bellicas omnes ad octodecim cum omni instrumento ipsis adimit. Henrico Brunsvicensi filioque capto, statim Cæsari rem omnem perscribit Saxo atque Lantgravius, & ut tam ipse quam socii propter violatam pacem publicam proscribantur, petunt. Cæsar respondet Lantgrauio, cum in eum statum res deuenit, existimare se, non esse opus, ut illi violatae pacis publice

pœna iam irrogetur. Confidere etiam ipsum ita moderatè vsurum esse hac victoria, vt nemini sit ab eo vis vlla metuenda. Monere autem vt pro veteri Principum consuetudine, captiuos liberaliter ac honestè tractet, nec ad vllam iniquam aut ipsis indignam conditionē adigat, sed amicæ vel legitimæ disceptationi rem permittat. Cùm essent in Anglia Protestantium legati, quos dixi, Rex per occasionem colloqui dicebat, imminere ipsis grauissimum bellum: id sibi certò constare. monebat etiam vt ad suos perscriberent. Ex ipsius autè consiliariis, quidam præcipuæ tunc auctoritatis, alteri legato idem post idem explicabat, nominatis aliquot excursoribus & emissariis, quorum id opera potissimum fieret.

Quòd etiam cum Galliæ Rege pacem anno superiori Cæsar fecisset, molestè Rex ferre videbatur quòd illius impulsu, bellum se fecisse Galliæ diceret, propter societatem Turcicam.

Angliæ
Rex Protest.
test. monet.

M. D.
XLVI.

Ianuario mense conuentus erat Protestantium Francofurti. Deliberatum ibi fuit de Concilio Tridentino, de prorogando fœdere, de sumptibus belli Brunluicentis. Hoc in conuentu Archiepiscopi Coloniensis legati queruntur de iniuriis cleri, deque mandatis & citationibus tum Cæsaris tum Pontificis.

Interea Palatinus Elector instituit passim
Ec-

Ecclesiæ ministros & Euangelii doctores, *Palat. Ele*
 integram quoque Cœnam Domini, & con- *clor. refor.*
 iugium sacerdotum permittit: & decimo die *Euâgelicæ*
 Ianuarii loco Missæ Pontificiæ, peractum
 fuit in primario templo Hedelbergæ sacrum,
 lingua populari. Protestantes igitur Missa
 legatione gratulantur ei: & gratias agunt,
 quòd Coloniensis Archiepiscopi legatis li-
 beraliter respõderit: hortantur etiam vt per-
 gat. Ad hæc ille, de Coloniensi dolere sibi
 plurimum, quòd ad hunc modum exagiteretur,
 in hac præsertim ætate. Quum igitur ipsi mit-
 tent ad Cæsarem, & ad clerum & senatum Co-
 loniensem, deprecandi causa, se quoque suos
 vnà missurum. In religione se multis annis
 conciliationem aliquam sperasse: quia verò
 differri periculose rem videat, neque spes ma-
 gna subsit, non se potuisse populi sui votum
 & expectationem remorari diutius. Itaque do-
 ctrinæ & rituum instituisse emendationem,
 quam & vrgere deinceps cogitet, & profiteri
 palàm. Ad decimumseptimum Ianuarii
 diem Vesaliæ conueniebant Electorum lega-
 ti, eorum qui Rhenani dicuntur. Hi sunt Mo-
 guntinus, Coloniensis, Treuerensis, Pala-
 tinus. Nam eorum ditiones ad Rhenum
 pertingunt. Palatinus vrgerat hîc Mogun-
 tinum & Treuirenses, vt vnà secum &
 cum Brandenburgico missis legatis intercede-
 rent pro Coloniensi. Sed illi, quòd offen-

Rumor belli in Prot. sionem metuerent, recusabant. Hoc tempore cœpit spargi rumor, Cæsarem occultè moliri bellū. Lantgravius igitur datis ad Granuellanum literis, non ex Germania tantum, sed ex Italia quoque nuntiari dicit, alisque locis, Cæsarem atque Pontificem parare bellum in Lutheranos, & velle tueri Concilium: & primo vere facturos initium, & fore vt in Coloniensem Archiepiscopum ex inferiori Germania, in Saxoniam autem ex Bohemia, & in superiorem Germaniam ab Italia fiat impetus. Granuellanus ad hæc Februarii die septimo rescribit, Cæsarem neque pactum vllum habere cum Pontifice, neque militem conscribere. Se verò mirari tam impudentes homines reperiri, qui hæc de Cæsare spargant. Sub exitum Ianuarii mensis Francofurti conueniunt Lantgravius & Palatinus Elector Fridericus. Augustani multis ex locis de Cæsaris & Pontificis apparatu bellico certiores facti, Sebastianum Schertelinum, hominem militem, & ipsis addictum, miserant ad Palatinum atque Lantgravium, qui de his rebus ipsos arcanè doceret. Is igitur quum vtrunque separatim conuenisset, effecit vt deliberandi causa huc venirent ambo. Non multò post dimittitur Francofurti conuentus. Saxonix Dux Mauricius, & si non erat eius foederis, legatum habebat Francofurti, qui dimisso conuentu statim ad Cæsarem

farem proficiscitur. Erat tum in Geldria Cæsar, ad eumque delatum antea fuerat, quasi Smalcaldici aduersus ipsum Francofurti coniuressent. neque deerant, qui, sicut dici solet, oleum adderent camino, & hos ordinum Principumque conuentus, ad ipsius contemptum pertinere dicerent.

Antea diximus quo modo Cæsar colloquium doctorum instituerit Ratisbonæ, & sub initium Decembris omnes adesse iusserit. A Cæsare & à Protestantibus venerunt theologi. Vigesimo septimo demum Ianuarii die fit initium: & præsides Mauricius Episcopus Eistetensis, & Fridericus Comes Furstembergus nonnulla præfati de suis personis, de onere sibi imposito, theologos hortantur, vt in re tam graui tamque sancta, nihil affectibus tribuant, sed agant syncerè, Deumque vereantur, & concordiam spectent. Postea recitant Cæsaris esse mandatum, vt Protestantium Augustæ quondam exhibita confessio tractetur hoc in colloquio, tribus primis omissis dogmatis, de Trinitate, de Verbi incarnatione, de peccato originis. A multa disceptatione conuenit, vt vtrinque bini sermonem omnem scripto mandent, vt acta reponantur in cistam, nec ulli communicetur, nisi reliquis præsentibus, & silentio tegantur. Eo cõstituto Petrus Maluenda, doctor Parisiensis, doctrinæ caput de iustificatione impugnat: cui respondet Bucerus, & gratis hominem per Christum iustificari

Colloquium
Ratisbonense.

probat. Ecce autem decimoquinto Februarii die Cæsaris adferuntur literæ, quibus mādabat vt inter Præsides reciperetur Iulius Pflugius, episcopus Numbergicus, vt ne collocutorum & auditorum numerus augeatur extraordinariis, vt non alij, quàm quos Præsides delegissent tabelliones acta, describant, vt omnes iureiurando silentium promittant, nec vlli mortalium a liquid enuntient de rebus colloquii, priusquàm ad Cæsarem & ordines Imperii relatum sit. Hisce de rebus diu multumque disceptatum fuit, quum & Cæsaris mandata sibi sequenda Præsides, & à suorum Principum iussis non se posse discedere Protestantes dicerent. Interim Saxonix dux, qui cōditiones colloquii non probaret, postquam de illis accepit, reuocat suos, vt rem omnem cognoscat. Illis ergo discedentibus, Bucerus etiam vt acta Lantgrauio referret, die vigesimo Martii mensis abit. Tulerunt hoc impatienter admodum Præsides, & quum antea præsentes monuissent vti manerent, iam nonnullis profectis reliquos per epistolam, vt Cæsaris rescriptum expectent, grauissimis verbis hortantur. Protestantibus deprecandi causa pro Archiepiscopo Coloniensi missis ad Cæsare, adiunxerant se Palatini Principis & Brandenburgensis Electoris legati. Petitionis hæc erat summa, vt ad cæteras religionis causas, hanc etiam Cæsar referat: & institutam à clero a-

tionem

Collocutores diffinunt.

Legatio pro Coloniensi Archiepisc.

tionem rescindat. etenim si qua vis ei fiat, non se posse illum deserere significabant. Caesar eis Traiecti responderet per Nauium, omnē beneuolentiam ad hoc vsque tempus illi declarasse, & coram, deinde per legatos etiā admonuisse: sed illum, etsi spem magnā faceret, & liberaliter promitteret, ita rem gessisse uolenter, ut totius ruendæ prouincię causa, necessariò sibi fuerit adhibendum remedium. Veruntamen boni sese cōsulere legationē hanc, quòd ad pacem & conciliationem religionis eam pertinere putet. Itaque si desistat Archiepiscopus, & iuis pareat mandatis, non esse quod in se quisquam requirat: & proximis comitiis vsurum in eo se Principum & ordinum consilio. Petere autem ut Principes eò ueniāt, omni remota excusatione. se quoque iam ad iter esse paratum. Concilium ad Idus Martias anni superioris fuerat indictum Tridenti. Legatos eò Pontifex misit Ioannem Mariam Montanum, Marcellum Ceruinum, Riginaldum Polū Britannum, Cardinales. Sed quum serius plerisque uenirent, nihil eo fuit actum anno, nisi quòd mense Decembri, monachi quidam orationes habebant ad patres. Septima deinde Ianuarii die huius anni, quum auctior esset Episcoporum numerus, fit initium Concilii: & legati Cardinales, quos diximus, orationem habent ad patres, & tribus de causis agi Concilium dicunt, ut hæreses extirpen-

*Præsides
Trident.
Concilio.*

tur, vt Ecclesiæ disciplina restituatur, vt pax recuperetur. Præsentis autem calamitatis culpam in ordinem ecclesiasticum debere transferri dicunt. neminem enim esse, qui suum officium faciat. ac licet nullam ipsi hæresim excitarint, tamen quòd non excoluerint agrum, quòd non semina iecerint, quòd enascentem zizaniam non euulserint, in eadem esse culpa. Post hanc orationem recitatur decretum per Ioannem Fossicam, Episcopum Castrimarium, Hispanum. eo monentur omnes Christiani nominis, vt vitam emendēt, Deum metuant, sæpe confiteantur delicta, frequenter addeant templa diuorum.

*Lutheri
placida.
mers.*

Dum hæc Tridenti geruntur, Lutherus ad comites Māsfeldios proficiscitur, vocatus ab iis, componendi causa dissidii, quod inter ipsos erat de finibus & hereditate. Non solebat ille quidem huiusmodi negotia tractare: & per omnem vitam suis tantum studiis vacauerat. Sed quia natus erat Islebii, quod est Mansfeldiorum ditionis oppidum, non potuit hunc laborem & operam illis atque patriæ non præstare. Priusquam Islebiū perueniret, quod erat sub exitū Ianuarii, valetudine utebatur tenuiori: sed tamen & causam agebat propter quam erat vocatus, & aliquoties in templo docebat, percepta quoque Cœna Domini. Decimosextimo verò Februarii die cœpit agrotare grauius ex pectore. Erant cum eo filii tres, Ioannes,

Mar-

Martinus, Paulus, & alii quidam familiares. Quum circa mediam noctem quereretur de pectoris angustia, & præsentiret iam instare vitæ finem, his omnino verbis Deum implorabat, Pater mi cælestis, Deus, & pater domini nostri Iesu Christi, Deus omnis consolationis, ago tibi gratias quòd filium tuum Iesum Christum mihi reuelasti, cui credidi, quem sum professus, quem amavi, quem celebraui, quem Pontifex Romanus & reliqua impiorum turba persequitur, & afficit contumelia. Rogo te mi Domine Iesu Christe, suscipe animulam meam. Mi Pater cælestis, etiam si deuellor ex hac vita, licet corpus hoc mihi sit iam deponendum: certò tamen scio, me tecum esse mansurum in sempiternum, neque posse me tuis ex manibus à quoquam auelli. Non multo post eam precationem, ubi spiritum suum in manibus Dei semel & iterum commendasset, tanquam dormiturus, paulatim è vita decedit, nullo cum corporis, qui quidem animaduerti potuit, cruciatu. Sic ergo mortuus est in patria sua, quam à multis annis non viderat, Februarii die decimo octauo, maximo cum gemitu plurimorum. Mansfeldii quidem cupiebant illum suis in finibus, quòd illinc originem haberet, sepeliri: sed iussu Principis Electoris Wittembergam honorificè delatus, quinto post die reconditur. Erat annorum circiter sexagintatrium. Paulò antequam animam

*Precasto
Lutheri
in morte.*

agerat, dixerat amicis, Orate Deum vt Euan-
 geli doctrinam nobis conferuet: Pontifex e-
 nim & Cócillum Tridentinum dira moliun-
 tur. Quanta fuerit in eo vis & cōpia dicendi,
 testantur librorum monumenta. Germanicam
 certè linguam & exornauit plurimùm, & locu
 pletauit, & primam in ea laudem obtinet: &
 ea vertit è Latino sermone, quæ verti non pos-
 se putabantur, & significantissimis vtitur ver-
 bis maximèque propriis, & vnica voce rē non-
 nunquã ob oculos ponit. Animo fuit prorsus
 inuictò. quo primùm tēpore cœpit docere de
 indulgentiis, ignorabat quòd res ea pertineret,
 vt ipsemet fatetur, & hoc vnũ agebat: ideòque
 demissè admodum tum ad Pótificem aliòsque
 scribebat. Quum autè in Scripturæ cognitio-
 ne magis in dies magis que proficeret, suãm-
 que doctrinam cum verbo Dei congruere iu-
 dicaret, omnem aduersariorum impetum &
 totius orbis odium fortissimo pectore susti-
 nuit, & tanquam murus aheneus constitit im-
 motus, omni contempto periculo.

LIBER XVII.

DE colloquio Ratisbonèsi paulo suprà di-
 ctum est. Profectus eò fuit cū Bucero per-
 missu senatus Argentinenfis Ioannes Diazius
 Hispanus. Is multis annis Lutetiæ Parisiorum
 dederat operam literis & theologiæ Sorboni-